

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Published by
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Kış 2021/ 8-4
<https://doi.org/10.46868/atdd.174>

Osmanlı Devleti Zamanında Trablusgarp Vilâyetinde Askerî Okullar ve Kışlalar (XIX. Yüzyıl)*

Jomma Gh Daw Alwarshfani*
ORCID: 0000-0002-5994-7130

Cevdet Yakupoğlu**
ORCID: 0000-0002-9637-6314

Öz

Osmanlı Devleti toprakları dâhilindeki Kuzey Afrika’da bugünkü Libya’nın büyük bir kısmını içine alan Trablusgarp vilâyetinde Batılı tarzdaki eğitim reformları neticesinde değişik alanlarda okullar (Rüştiyeler vb.) açılmaya başlanmıştır. Bu yeni okullar arasında askerî eğitim veren mektepler ve bunlarla bağlantılı kışlalar dikkati çekmektedir. Söz konusu bu eğitim kurumları ve kışlalar, Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp vilâyetine yaptığı yatırımların ve bu coğrafyaya verdiği önemin de bir göstergesi olmuştur. Bu çalışmada, XIX. yüzyılda Trablusgarp havalisinde Osmanlı Devleti’ne bağlı olarak eğitim veren askerî okullar ve kışlalar üzerinde durulmuştur. İlgili çalışmada öğrencilere modern eğitim kapsamında verilmiş olan askerî eğitimin mahiyeti, okulların içerdiği önemli tesisler, askerî öğrencilerin barındığı, eğitim ve öğretimin yapıldığı mekânlar, kullanılan derslikler, kütüphaneler, öğrenci ve öğretmenlerin kalacakları yerler ile askerî kışlalar inceleme konusu yapılmıştır. Bu bağlamda XIX. yüzyılda Trablusgarp’ta askerî açıdan ortaya konulmuş yeni potansiyelin mahiyeti ve önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı tarihi, Kuzey Afrika, Libya tarihi, Askerî tarih, Askerî okullar.

Gönderme Tarihi: 24/11/2021

Kabul Tarihi:29/12/2021

* Bu çalışma ‘‘Osmanlı Son Döneminde Libya’da Eğitim Faaliyetleri (1835-1911)’’ adlı Doktora Tezinden türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Kastamonu Türkiye, gommagareb@gmail.com

**Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kastamonu –Türkiye, cevdeyakupoglu@gmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Alwarshfani, Jomma Gh Daw- Yakupoğlu , Cevdet. ‘‘ Osmanlı Devleti Zamanında Trablusgarp Vilâyetinde Askerî Okullar ve Kışlalar (XIX. Yüzyıl).’’ *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8-4, 2021, ss.1521-1540.

Military Schools and Barracks in Tripoli Province during the Ottoman Empire (XIXth Century)

Jomma Gh Daw Alwarshfani*
ORCID: 0000-0002-5994-7130

Cevdet Yakupoğlu**
ORCID: 0000-0002-9637-6314

Abstract

In Tripolitania Vilayet, located historically in Ottoman North Africa and included most parts of today Libya, westernized schools opened as the consequence of modernization reforms on the Ottoman education system. Among these new schools, military schools and garrisons affiliated with them were notable in the history of education in Libya. Military schools and garrisons could be regarded as the manifestation of Ottoman investment and interest on Tripolitania Vilayet. In this study, Ottoman military schools and garrisons in XIXth century Tripolitania Vilayet are evaluated. Features of military education in these schools and their physical components, libraries, classrooms, barracks, dormitories, etc. are also examined. Therefore, the emerging importance and character of imperial potential through new schools in XIXth century Tripolitania Vilayet are emphasized.

Keywords: Ottoman History, North Africa, History of Libya, Military History, Military Schools.

Received Date: 24/11/2021

Accepted Date: 29/12/2021

---

* Doktora Öğrencisi, Kastamonu Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Kastamonu Türkiye, gommagareb@gmail.com

**Prof. Dr. , Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kastamonu –Türkiye, cevdeyakupoglu@gmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Alwarshfani, Jomma Gh Daw- Yakupoğlu , Cevdet. ‘ ‘ Osmanlı Devleti Zamanında Trablusgarp Vilâyetinde Askerî Okullar ve Kışlalar (XIX. Yüzyıl).’ ’ *Academic Journal of History and Idea*, 8- 4, 2021, pp.1521-1540.

Военные школы и казармы в провинции Триполи во времена Османской империи (XIX век)

Джомма Г. Х. Доу Альваршфани*
ORCID: 0000-0002-5994-7130

Джевдет Якупоглу**
ORCID: 0000-0002-9637-6314

Резюме

Триполитанская провинция, исторически расположенная в Османской Северной Африке, включала себе большую часть сегодняшней Ливии. Здесь западные школы открылись как следствие реформ модернизации османской системы образования. Среди этих новых школ военные училища и связанные с ними гарнизоны занимали важное место в истории образования Ливии. Военные школы и гарнизоны можно рассматривать как проявление османских инвестиций и интереса к Триполитании. В данном исследовании оцениваются османские военные училища и гарнизоны Триполитанской провинции в XIX веке. Рассмотрены особенности военного образования в этих школах и их физические компоненты, библиотеки, кабинеты, казармы, общежития и т. д. Таким образом, подчеркивается возрастающая важность и характер имперского потенциала через новые школы в Триполитанской провинции XIX века.

Ключевые слова: Османская история, Северная Африка, история Ливии, военная история, военные школы

Получено: 24/11/2021

Принято: 29/12/2021

---

* Аспирант, Институт социальных наук Университета Кастамону, Исторический факультет, Кастамону-Турция, gottmagareb@gmail.com

** Профессор, Университет Кастамону, Факультет искусств и наук, Исторический факультет, Кастамону-Турция, cevdetyakupoglu@gmail.com

Ссылка на статью:

Alwarshfani, Jomma Gh Daw- Yakupoğlu, Cevdet. "Osmanlı Devleti Zamanında Trablusgarp Vilâyetinde Askerî Okullar ve Kışlalar (XIX. Yüzyıl)." *академическая история и мысль*, 8-4, 2021, сс.1521-1540.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde, askerî alanda gerçekleştirilen Tanzimat ve Islahat dönemi çalışmalarında öncelikle askerî alandaki yeniliklere yer verilmiştir. Bu yenilikler elbette sadece ordunun modernizesi ile sınırlı kalmamış, genel anlamda eğitim ve kültür alanlarına da taşmıştır. Devlet iyi eğitim almış asker ihtiyacını karşılamak ve Batılı modern ordularla boy ölçüşebilmek amacıyla askerî okullar açmıştır. Esasen farklı alanlardaki modern bilimler, Osmanlı Devleti'ne ilk defa askerî okullar aracılığıyla girmeye başlamıştır. Kurulan ilk modern okullar, askerî amaçlı kurulan okullardır. Matematik, fen, tarih ve coğrafya gibi alanlarda kaleme alınmış kitaplar, özellikle askerî okulların istifadesine sunulmak üzere yazılmıştır. Aynı zamanda modern tıp öğretimi de Osmanlı ordusunun gereksinim duyduğu doktor, cerrah ve eczacı gibi personel ihtiyacını karşılamak için kurulan askerî tıp okulları vasıtasıyla başlamıştır. Aynı şekilde Türk denizciliğinin modernizasyonu ile ilgili büyük mesafelerin kat edilmesini sağlayan mühendislik okulları da, Osmanlı ülkesinde hukuk ve idare okulları ile diğer sivil okullar ortaya çıkmazdan evvel, XVIII. yüzyılın sonlarında kurulmuştur.¹

Osmanlı Devlet yetkilileri, ordunun modernizasyonu üzerine Sultan III. Selim ve sonrasında ise Sultan II. Mahmud dönemlerinde çeşitli ihtisas ve yüksek askerî okullar (Mekteb-i Harbiye vb.)² kurmakla yetinmeyip, öğrencileri uzman askerî okullara hazırlamak için askerî liseler de açma gayreti içinde oldular. Yine bu çerçevede öğrencileri askerî liselere hazırlamak için Askerî Rüştîye Okulu (Ortaokul) açıldılar. Bu askerî ortaokullar ve liseler elbette ki sadece devletin başkenti İstanbul'da açılmamış, bunlardan bazıları vilayetlerde de tesis edilmiştir. Trablusgarp ise bu vilayetlerden birisi idi. Bahis konusu Osmanlı askerî okulları, *Askerî Okullar Nezareti* adı altında ayrı hususi bir nâzırlığa bağlı idare olunmuştur. Bu manada askerî okullar, savaşçı bir güç yetiştirme adına asker adaylarının savaş teknikleri

¹ Satı' el-Husarî, *el-Biladu'l-Arabiyye ve'd-Devletü'l-Osmâniyye*, Dâru'l-İlim Li'l-melâyin, Beyrut, Lübnan 1960, s.85.

² Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda açılmış askerî okullar hakkında bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Harbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.16, TDV Yayınları, Ankara 1997, s.115-119; Yusuf Çam, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar, Rüştîye, İdadi, Harbiye (1892-1902)*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1991; Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *Osmanlı İstanbul'u IV*, IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri, 22-22 Mayıs 2016, (Ed. Feridun Emecen), İstanbul 2016, s.931-954.

ve askerî bilimler alanında küçük yaştan itibaren eğitilmeleri amacına matuf olarak ülke topraklarında açılmaya başlanmıştır.

1. Trablusgarp Vilâyetinde Askerî Okullar

Trablusgarp'taki ilk askerî okul, 1274 / 1858 yılında o dönem valisi Ahmed İzzet Paşa (1858-1860)³ eliyle kurulmuştur. Bu okul, umumiyetle 8-12 yaş aralığındaki öğrencileri kabul ediyordu. Buradan anlaşıldığı üzere söz konusu bu okul, günümüzdeki ilköğretim döneminin son aşaması ile ortaokul döneminin ilk aşamasını kapsamakta ve *Askerî Rüştîye* olarak adlandırılmaktaydı. Okula kaydolmuş öğrencilerin, aldıkları eğitimin sorumluluğunun farkında olacak bir yaş aralığında olmalarından dolayı, doğru bir yönlendirmeyle bunlara iyi bir eğitim verilme imkânı ortaya çıkmıştır.⁴

Trablusgarp Osmanlı Askerî Rüştîye Okulu, vilayet merkezindeki ordu komutanlığına bağlı olup öğretmenlerinin tamamı askerlerden oluşmaktaydı.⁵ Bu okul, 1860-70'li yıllar boyunca tedrisatını devam ettirmiştir. Ancak bölge coğrafyasının muhtelif sahalarından okula gelip kayıt yaptıran talebenin kalabileceği bir yatılı bölümün bulunmaması, bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. 1880'lerde bu sıkıntı daha da belirgin bir biçimde kendisini göstermiştir.

Trablusgarp'ın o dönemki valisi Ahmed Rasim Paşa, Trablusgarp'ta bulunan Askerî Fırka Başkanlığı'na 1886 tarihli bir rapor göndermiş ve Trablusgarp şehri içinde Bâbü'l-Bahr mıntıkasında 1883 yılında eski bir otelin enkazı üzerine inşa edilmiş bir binayı askerî okula tahvil etmek için izin istemiştir. İşlemin vukuu esnasında ortaya çıkacak masrafların ise şehir belediyesinin gelirlerinden karşılanmasını talep etmiştir. Yüksekçe ve arazi olarak da sağlamca bir mahalde, havası temiz olan bir mevkide bulunan bu bina üç kattan oluşmakta olup, o dönem itibari ile Belediye Hastanesi olarak kullanılmakta idi. Vali, hastanede ikamet eden hastaların kendilerine hususi olarak tahsis edilecek başka bir binaya taşınması gerektiğini Askerî Fırka Komutanlığı'na bildirmiştir.⁶ Vali Ahmed Rasim Paşa'nın hazırlamış olduğu zikri geçen ayrıntılı raporda geçen ifadelerden anlaşıldığı üzere, dönemin padişahı

³ Ahmed İzzet Paşa hakkında malumat sunan kaynaklar üzerine ve bu devlet adamının hayatı hakkında derli toplu bilgi için bkz. *Ahmed İzzet Paşa Divanı*, (Haz. Âdem Ceyhan ve Bülent Şığva), Buhara Yayınları, İstanbul 2019, s.8-15.

⁴ Rafet Guneymî eş-Şeyh, *Tatavvur et-Ta'lim fi Libya fi'l-Asri'l-Hadis*, Dâru'l-Tanmiya Li'n-Neşr ve't-Tevzia, Trablus, Libya 1972, s.163.

⁵ *Dâru'l-Mahfûzâti't-Târihiyye*, Askerî dosyalar, Belge no: 1949, Trablus, Libya.

⁶ Abdüsselam Edhem, "Vesâiku an Târihi Libya el-Hadis", *el-Vesâiku'l-Osmânîyye (1881-1911)*, Tahkik ve Tashih: Ahmed Sıdkı ed-Deccânî, Câmiatu Bingazi, Libya 1974, s.63.

Sultan II. Abdülhamid Han'ın da onayıyla Bâbü'l-Bahr'de geceli ve gündüzlü olarak eğitim verecek, 20 odalı ve her türlü donanımıyla mükemmel bir Mekteb-i Rüşdi-i Askerî (Askerî Rüştiye Mektebi) inşâ olunması sağlanmıştır. Bu okulun neredeyse bütün yapım ve bakım masrafları şehir belediyesinin tahsisatından karşılanmıştır. Esasen söz konusu rapordan anlaşıldığı üzere Trablusgarp vilâyeti askerî bütçesi bahsi geçen bu mektebin inşa masraflarını (yaklaşık 11700 Osmanlı lirası) karşılayacak düzeyde değildir. Bu miktarın Fırka-i Askeriye Kumandanlığı tarafından temini beklenildiği takdirde okul binasının inşasının gecikeceği dile getirilmiş, bu nedenle yukarıda bahsi geçen hastane binasının Askerî Rüştiye Okulu'na tahsis edilmesine yönelik öneri bu şekilde onay istenmiştir. Bu çerçevede Osmanlı başkenti İstanbul'da bulunan Askerî Okullar Nezâreti, konunun önemi ve çekilen sıkıntılar hakkında bilgi sahibi olur olmaz harekete geçmiş ve Vali Ahmed Rasim Paşa'ya Trablusgarp'ta bir yatılı askerî okul inşaatı için yer tahsisi zımında 1303 / 1886 tarihli bir talimatname göndermiştir.⁷ Bu uygulama sayesinde söz konusu mektebin binası hazineye yük olmaksızın çok çabuk ve verimli bir şekilde tamamlanmıştır.⁸

Özet olarak belirtmek gerekirse söz konusu okulun, yurt binasının ve diğer müstemilatın inşaatı için 11700 Osmanlı lirası takdir edilmiş olmakla birlikte bu meblağ, bahsi geçen inşaatın bitirilmesine yetecek bir miktara ulaşmamıştır. Esasen Trablusgarp vilayet kasasında bu tutarın tamamının mevcut olmadığından hareketle inşaat sürecinin uzun süre devam edebileceği ve bunun da bir takım sakıncalara neden olabileceği bildirilmiş, mesele bu şekilde çözüme kavuşturulmuştur.

Vali Ahmed Rasim Paşa, sözü edilen bu okul açma hizmetinden başka Trablusgarp'ta düzeni sağlama noktasında, kendisinden önceki sık sık değişen valilere nispetle daha başarılı bir görev süreci geçirmiş ve uzun süre iş başında kalmıştır (1880-1896). Onun Trablusgarp'taki hizmetlerinden biri de Tarhune kazasında dört odalı askerî bir hastane yaptırmasıdır.⁹

⁷ *Dâru'l-Mahfûzât et-Târihiyye*, Askerî dosyalar, Belge no: 1427, Trablus, Libya; *el-Vesâiku'l-Osmâniyye*, Belge ve Dokümanlar Şubesi, Rapor no: 13, s.4; Râsim Rüşdü, *Trablusgarp fi'l-Mâzi' ve'l-Hâzir*, Trablus, Libya 1953, s.100.

⁸ Hamiyet Sezer, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı'da Vilayet Yönetiminde Düzenleme Gayretleri-Trablusgarp Örneği ve Ahmet Rasim Paşa", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/32, Ankara 2002, s.174,176.

⁹ Ahmed Rasim Paşa'nın Hayatı ve Trablusgarp'taki faaliyetleri hakkında bkz. H. Sezer, a.g.m., s.163-178.

Trablusgarp Askerî Rüştiye Okulu'nda vazifeli öğretmenlerden bir kısmı ile öğrenciler ve okul nâzırı (müdür), zamanla okulun yurdunda ikamet etmeye başlamışlardır.¹⁰ Söz konusu okul yurdunda kalacak öğrencilerin vilayet dışından gelenler arasından seçilmesine ve bunların 8 ila 12 yaş aralıklarında olmalarına özen gösterilmiştir. Yurtta kalacak öğrencilerin seçimi ile ilgili gerekli diğer bazı şartlar şu şekilde sıralanabilir:

- Talebenin anne ve babasının tasdiki,
- Talebenin babasının, mensup olduğu kabilesi içerisinde itibara sahip olması (kabile içerisinde suç teşkil edecek veya yüz kızartıcı bir hadise içerisinde yer alacak bir durumun olmaması),
- Askerî okulun yurdunda kalan talebenin, güzel ahlak ve davranışa sahip olması ve bunu yaşadığı beldenin ilgili mercilerinden alacağı bir belgeyle ispatlaması,
- Yurtta kalan öğrencinin iki sene arka arkaya sınıfta kalması halinde ceza olarak zabıt rütbesine yükseltilmesinin engellenmesi vb.¹¹

Bunlar dışında Trablusgarp Askerî Okulu'nda kalacak talebeden ayrıca başka kayıt koşulları da istenebilmektedir. Bunlar arasında;

- Talebenin ilkokul mezunu olması,
- Talebenin Kur'ân-ı Kerîm hafızı olması,
- Talebenin okula kaydolmasına ve yurtta kalmasına engel teşkil edecek herhangi bir hastalığının bulunmaması veya engelli konumunda olmaması,

Yukarıdaki koşulları taşıyan ve askerî okula kayıt olmak isteyen sivil öğrenciler, öncelikli olarak Osmanlı Türkçesi imtihanına tabi tutulurlardı. Burada temel seviyede dil becerileri ölçülürdü.

Yukarıda bahsi geçen askerî okula kaydolmak isteyen öğrencilerin, her yılın Şevval ayı başından Zilkade ayının sonuna kadar ilgili okulun idaresine başvurmaları icap etmekte idi.¹² Askerî okula, gerektiğinde 14 yaşına kadar da öğrenci kabul edilebilmekte idi.

Trablusgarp Askerî Rüştiye Okulu'nda, muadili olan diğer askerî okullarda görüldüğü gibi umumiyetle 5 yıl sürecek bir müfredat uygulanırdı.¹³ Ancak bu uygulamanın her zaman

¹⁰ *Trablusgarp Vilâyet Sâlnâmesi*, Vilâyet Matbaası, 1305, s.159; Ayrıca *Dâru'l-Mahfûzât et-Târihiyye*, Askerî dosyalar, Belge no: 1733, Trablusgarp, Libya.

¹¹ Rafet Guneymi eş-Şeyh, *Tatavvur et-Ta'lim*, s.141-142.

¹² R. G. eş-Şeyh, *a.g.e.*, s.142.

mümkün olmadığı görülmektedir. Nitekim adı geçen okulun mezun öğrencilerine verdiği ve aldıkları dersleri de gösteren diplomadan anlaşılmaktadır ki, bahsi geçen mezuniyet süresi çoğu zaman üç sene müddetle sınırlı kalmıştır.¹⁴

Burada Trablusgarp Askerî Rüştîye Okulu'nda eğitim gören öğrencilerle ilgili şu tespiti de yapma imkânı elde edilmiş olup, zikri geçen talebenin okuldaki eğitim-öğretim süresi boyunca aylık 45 kuruş eğitim bursu aldığına dair kayıtlar mevcuttur.¹⁵ Ancak, burs ödemelerinin zaman zaman aksamış olma durumu ile de karşılaşılmıştır.

Trablusgarp Askerî Okulu'nda ders gören öğrencilerin okul müfredatı, muasırı olan liselerle genelde aynı içeriğe sahipti. Buna ek olarak Osmanlı Devleti'nin Seraskerlik makamının uygun bulduğu bazı dersler de bu okul müfredatlarında yer bulmakta idi.¹⁶ Söz konusu dersler, eğitim-öğretimin devam ettiği üç seneye yayılarak okutulurdu.¹⁷

Bahis konusu okulda okutulan derslerin isimlerine gelince, bunlar sınıflara dağılımları göz önünde bulundurularak aşağıda ele alınmıştır:

1- Birinci Sınıf öğrencileri: Arapça Sarf dersi, Farsça dilbilgisi, Fransızca, Matematik, İslam Tarihi, Türkçe imla kuralları, Fransızca güzel yazı, Kurşun kalemle Resim.

2- İkinci Sınıf öğrencileri: Arapça Nahiv, Matematik, Coğrafya, Fransızca, İslam Tarihi, Türkçe imla kuralları, Fransızca güzel yazı, Kurşun kalemle Resim.

3- Üçüncü Sınıf öğrencileri: Mantık ve Arapça uygulamalar, Matematik, Defter tutma yöntemleri, Hendese, Genel Coğrafya, Osmanlıca dilbilgisi, Fransızca, İslam Tarihi, Türkçe imla kuralları, Fransızca güzel yazı.

Bu derslerin dışında müfredatta askerî müzik dersi de bulunmakta olup, bu dersi alan öğrenciler arasından istidadı bulunanlardan seçilen bir müzik grubu tesis edilmiştir. Okulda musiki eğitimi veren uzman Türk askerî eğitimciler, öğrencilere Osmanlı tarihinde “mehter” adıyla meşhur olmuş ve günümüzde de Türkiye’de tanınırlığını devam eden askerî müzik dersi verir ve bu manada talebeye bir kısım müzik aletlerini kullanmalarını temin edici bir

¹³ Francisco Couro, *Libya Esna-i el-Ahdi'l-Osmâni es-Sânî*, Tahkik ve Tashih: Halife Muhammed et-Tellîsî, Tab': 2, el-Münşe el-Amme linneşri ve't-tevzi' ve'l-i'lân, Trablus, Libya 1984, s.142.

¹⁴ Halife Muhammed ed-Düveybî, *el-Evza' el-Askeriyye fi Trablusgarp, Kubeyle el-İhtilâl el-İtali, 1881-1991*, Merkezi Cihâd el-Libiyyin lid-Dirâseti't-Târihiyye, Trablus, Libya 1999, s.72.

¹⁵ A. Edhem, a.g.m., s.124.

¹⁶ XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde askerî okullarda okutulan dersler ve programlar hakkında bkz. Mustafa Ergün - Tayyip Duman, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.7 (1996), s.494-511.

¹⁷ ed-Düveybî, a.g.e., s.72.

eğitim sunarlardı. Mehter takımını oluşturan öğrenciler, mehter başı ile birlikte özel bir elbise giyerlerdi. Kullandıkları müzik aletleri ise daha çok bakırdan yapılan üflelemeli aletlerdi.¹⁸

Trablusgarp Askerî Rüştîye Okulu'nun öğrenci sayıları doğal olarak yıllara göre değişmiştir. Başlangıçta daha az olan sayı, elbette ki ilerleyen süreçte tedrici olarak artmıştır. İlk yıllarda adı geçen askerî okulun tam olarak nasıl bir sistemle çalıştığının farkında olmayan bölge halkı ve özellikle de aşiret reisleri, ilerleyen süreçte okulun eğitim kalitesi, yurt ve burs imkânları gibi cazip görünüşüne dayanarak çocuklarını bu okula kaydettirmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu şekilde ise zamanla okul öğrenci sayılarında artış yaşanmıştır. Mesela 1305 / 1888 yılında bu askerî okul öğrencilerinin sayısı 98 kişiye ulaşmıştır.¹⁹ 1313 / 1895-1896 yılına gelindiğinde ise okulda devletten aylık burs alan öğrenci sayısı 49'u bulmuştu. Bu tarihlerde, mesela 1896 yılının Şubat ayında okul müdürü Binbaşı Hüsameddin Süleyman Bey'in okul idaresine aylık burs dökümü ile ilgili sunmuş olduğu bildirimde öğrencilere dağıtılmış olan toplam burs tutarının 1641 kuruştan ibaret olduğu görülüyor. Bu rakama dayanılarak söylenebilir ki okul idaresi bu tarih itibarıyla her bir öğrenciye burs miktarını 45 kuruşun altında dağıtmıştı veya diğer bir ihtimal daha az sayıda öğrenciye burs verme imkânı bulabilmişti. Trablusgarp Askerî Okulu'nda eğitim süreci, söz konusu vilayete mensup olup yükseköğrenimini başarıyla tamamlamış eski mezunlardan askerlik mesleğini tercih etmiş ve de ders verme salahiyetine sahip genç subaylar eliyle devam ettirilmiştir. Ancak bu potansiyel pek tabiidir ki yeterli olmamış ve İstanbul'da bulunan Askerî Okullar Nezâreti'nin Osmanlı Devleti topraklarının farklı bölgelerinden seçerek göndermiş olduğu askerler de Trablusgarp Askerî Okulu'nda dersler vermişlerdir.²⁰

Bahis konusu Askerî Rüştîye Okulu'ndan mezun olanlar, Trablusgarp eyaletinde yükseköğrenim bulunmamasından dolayı askerî alanda yüksek tahsillerini sürdürmek istemeleri halinde veya bu sahada uzmanlık yapmak istemeleri durumunda İstanbul'a gitmeleri icap etmiştir. Bu şekilde İstanbul'a gitmelerinde bir mahzuru bulunmadığı tespit edilen gençleri okul idaresi bizzat seçerek veya teşvik ederek, yüksek eğitimlerini tamamlamaları için İstanbul'a gönderirdi. Okulda meydana gelen öğrenci boşluğu ise yeni kayıtlarla tamamlanmaya çalışılırdı. Bu vesileyle 13 Ramazan 1324 / 31 Ekim 1906 tarihli bir vesikadan

¹⁸ Teysir b. Musa, *el-Müctema' el-Arabî el-Libi fi'l-Ahdi'l-Osmânî*, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, Lübnan 1988, s.370-371; *Trablusgarp Vilâyeti Sâlnâmesi*, 1305, s.159.

¹⁹ *Trablusgarp Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.159.

²⁰ *Dâru'l-Mahfûzâti 't-Târihiyye*, Askerî Dosyalar, Belge No: numarasız, Trablusgarp.

anlaşıldığı üzere Trablusgarp Askerî Rüştîye Bölümü, İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'ye gönderilen mezun öğrenciler yerine 13 öğrenci alınacağını duyurmuştur.²¹

Trablusgarp havalisinden İstanbul'a askerî amaçlı tahsil yapmak üzere sadece askerî okullara mensup öğrenciler değil, halktan ve bazı ileri gelen aşiretlere mensup çocuklardan ve gençlerden seçilenler de gönderilirdi. Bu manada Osmanlı devlet yöneticileri ve bölge valileri, aşiretlerle olan problemleri çözmek için onlara aralarından seçilecek aşiret çocuklarını İstanbul'a tahsile gönderme sözü vermişlerdir. Mesela Trablusgarp'ın güneyinde Fizan Sancağı'nın Gat kazasında bölge valisi Ali Bey, ilk fırsatta Gat'ta iki ayrı okul açma sözünü vermiş ve Tevarik aşiretlerine mensup çocuklardan her yıl durumu elverişli olan birkaçının seçilerek bütün masrafları devlet tarafından karşılanmak kaydıyla ve yüksek tahsil yapmalarını sağlamak üzere İstanbul'a gönderileceği vaadinde bulunmuştur.²² Esasen XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin genel bir politikası olarak özellikle Arap aşiretlerinin devlete bağlılıklarını sağlamlaştırmak, bunların Avrupalı yayılmacı devletlerin kışkırtmalarına kapılmalarını engellemek amacıyla İstanbul'da kurulan Aşiret Mektebi'ne yaşları 12-16 arasındaki aşiret çocuklarının seçilerek gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Adı geçen bu okulda 5 senelik bir eğitim aldıktan sonra tekrar memleketlerine gönderilecek aşiret mensubu mezun bu gençlerin, ülkelerinde kendi halklarına hizmet etmeleri ve buralarda devletin uygun göreceği vazifelerde rol almaları hedeflenmiştir. Bahsi geçen bu aşiret çocuklarının her türlü okul masraflarının ise yine Osmanlı devlet bütçesinden karşılanması uygun bulunmuştur.²³

Trablusgarp Askerî Rüştîye Okulu, XIX. yüzyıl ikinci yarısı boyunca eğitim-öğretim hizmetlerine devam etmiş ve XX. yüzyıl başlarında da tedrisat sürmüştür. Ancak okul binasının uzun süre kullanımından kaynaklı sorunlar nedeniyle özellikle yüzyılın başlarında tamir durumu söz konusu olmuştur. Nitekim sözü edilen okul binası, 1903 senesinde 800 kuruş masraflı bir yenilemeden geçirilmiştir. Bu tutarın Maliye Nezâreti bütçesinden tahsis edilmiş olduğu ve yapılan masrafların tutulduğu defterlerin vilâyetten talep edildiği anlaşılıyor.

²¹ R. G. eş-Şeyh, *a.g.e.*, s.143-162; *Mecelletü'l-Efkâr (Efkâr Dergisi)*, Sene: 11, S.3, 1966, s.29; *Dâru'l-Mahfûzâti't-Târihiyye*, Askerî Dosyalar, Belge No: 2357, Trablusgarp.

²² Bölgedeki bu şekil sorunlar hakkında bkz. Ahmet Kavas, "Büyük Sahra'da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı-Tevarik Münasebetleri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S.3 (1999), s.180.

²³ İstanbul'da kurulan Aşiret Mektebi'nin 20 Temmuz 1892 tarihli nizamnamesi için bkz. *Osmanlı Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2014, s.209-211.

Yukarıda adı geçen Trablusgarp valisi Ahmed Rasim Paşa'nın hazırladığı rapora göre, Şevval 1308 / Mayıs 1891 tarihinde Trablusgarp şehri dâhilinde Dışşehir civarında Mizran Mahallesi'nde ana cadde üzerinde halkın da yardımlarıyla *Mekteb-i İbtida-i Askerî* (Askerî ilkokul) açılmıştır.²⁴ Bunun devamında Osmanlı Devleti'nin XX. yüzyıl başlarındaki buhranlı yıllarının tam ortasında devlet otoritesi Trablusgarp'ta yeni bir askerî okul açma projesini devreye sokmuş, bu bağlamda Cebelü'l-Garbi Mutasarrıflığı bünyesinde vilâyet yetkililerinin desteği ve yerel halkın da yardımlarıyla 1903 yılında askerî bir okul hizmete sokulmuştur.²⁵ Ancak bu okulun verimli bir eğitim-öğretim süreci geçirme fırsatı bulamadığı belli oluyor. Hem adı geçen bu mektep ve hem de Trablusgarp Askerî Rüştîye Okulu, bu tarih üzerinden fazla bir zaman dilimi geçmeden İtalya'nın Trablusgarp vilâyetini işgal eylemi neticesinde faaliyetlerini askıya almak durumunda kalmış ve bir daha da tekraren açılma imkânı bulamamıştır. Esasen Trablusgarp vilâyeti geneli, Osmanlı Devleti'nin son dönemde içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik buhrandan kaynaklı olarak ihmal edilmiş, okullaşma oranları düşük kalmış ve mevcut okullar ise atıl duruma düşmeye başlamıştı. 1911'den az önceki birkaç yılın verileri göz önüne alındığında Trablusgarp'taki ilk, orta ve lise düzeyindeki okullara ödenek tahsisinde de büyük aksaklıkların yaşandığı dikkati çekmektedir. Buna karşın bölgedeki İtalyan ve Musevi okullarının ise eğitim seviyesi daha yüksek olup, bu okulların yönetimleri yerli halka cazip gelecek teklifler sunmakta ve zengin imkânlar bahşetmekte idi.²⁶

Sonuç olarak Trablusgarp vilâyetinde uzun seneler (1858-1911) eğitim-öğretim hizmeti vermiş söz konusu Askerî Rüştîye Okulu ile bundan daha kısa süreli hizmet verme fırsatı bulan diğer askerî ilk ve ortaokullar, Osmanlı ülkesi için askerî öğrenci yetiştirme hizmetini, yer yer kesintiler yaşanmakla birlikte başarıyla ifa etmişlerdir. Bundan daha da önemlisi Trablusgarp'taki askerî okullardan mezun olan talebeler, yetişmiş yerli bir askerî unsur olarak kendi memleketlerinde hizmet etme şansı bulmuşlardır. Esasen Trablusgarp'ın ve özellikle de bu vilâyetin güneyinde çok daha uzak bir mesafede bulunan Fizan Sancağı ile buraya bağlı Gat ve Şatı (Şati) gibi kazaların asker ve subay ihtiyacını temin noktasında Osmanlı askerî otoriteleri sıkıntı yaşıyorlardı. Çünkü XIX. yüzyıl ikinci yarısı itibarıyla bölgeye İstanbul veya Anadolu üzerinden sevk edilmiş bulunan Osmanlı askerleri ve

²⁴ *Vali Ahmed Râsim Paşa'nın Raporu*, Belge ve Dokümanlar Şubesi, Merkez Cihad el-Libiyin li'd-Dirâseti't-Târihiyye, Trablus, Libya, s.7; H. Sezer, a.g.m., s.175.

²⁵ *Mecelletü Malumat (Malumat Gazetesi)*, Sene: 6, S.2164, 23 Safer 1321 / 21 Mayıs 1903, s.2 ve S.2273, 7 Eylül 1903, s.2; *Mecelletü'l-Efkâr*, Sene: 3, S.18, Ekim 1958, s.25.

²⁶ XX. yüzyıl başlarında Trablusgarp'taki eğitim sorunları üzerine tespitler hakkında bkz. Şaduman Halıcı, "Meclis-i Mebusan'da Trablusgarp (1908-1912)", *Prof. Dr. Yavuz Ercan'a Armağan*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s.1601-1603.

subayları, Afrika'nın ortasında iklimi Anadolu'dan çok farklı olan Fizan gibi uzak bir muhitte görev yapmakta zorluk çekiyorlardı. Ayrıca bahsi geçen bu askerlerin terhis problemleri ile de karşılaşılıyordu.²⁷ Bu şekil müşkülâtı halletmenin belki de en güzel ve en verimli yolu, Trablusgarp vilâyeti dâhilinde askerî okullar açmak ve yerli halkın içinden seçilmiş çok sayıda genci buralarda eğiterek yine aynı coğrafyada bunlara vazife vermek olmuştur.

2. Trablusgarp Vilâyeti'nde Askerî Kışlalar

Trablusgarp vilâyetinde XIX. yüzyıl dâhilinde açılarak askerî öğrenci eğitimi vermiş bulunan ve yukarıda bahse konu edilmiş olan okullar, isimlerinden de anlaşılacağı üzere askerî amaçlar için devreye sokulmuş kurumlardı. Bu nedenle söz konusu bu okulların irtibatlı olduğu kışlaların ve askerî merkezlerin de bulunması pek tabiidir ki bir zaruretti. Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti, Trablusgarp'ın dış saldırılara karşı kendi iç dinamikleriyle savunulmasının temini noktasında vilâyet genelindeki askerî okullara yakın alaka göstermiştir. Özellikle Batılı sömürgeci devletlerin Afrika'da son el değmemiş topraklara göz dikerek bu manada Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'la da ilgilenmeleri, Osmanlı devlet yetkililerinin bölgede daha fazla askerî istihdam sağlama yoluna gitmelerine neden olmuştur. Bununla beraber, sözü edilen dönemde Osmanlı Devleti'nin de bütçesi bir hayli sınırlı olup, hükümet bu noktada doğrudan harcama yapmaktan da kaçınmakta idi. Dolayısıyla bölgede tesis olunan askerî kışlalar, daha çok halktan toplanan mallarla, nakdi desteklerle ve diğer kişisel gayretlere hizmete sokulmuştur. Her şeye rağmen Osmanlı hükûmeti, bahsi geçen kurumları tesis etmek veya bunların bakımlarını yapabilmek için devlet gelirlerinden belli bir tutarı da tahsis etmekten geri durmamıştır.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru Trablusgarp vilâyetinde yapılan askerî kışla inşaatlarıyla alakalı Vali Muhammed Nazif Paşa'nın pâyitahta gönderdiği 1881 tarihli mektubunda, sınır boyunda devriye gezen askerler için Zuvara ve Nalut arasında su kaynaklarına ve yollara yakın bir yerde bir kışla kurulması ve 20'şer askerden oluşan kıtaların ikamet edebileceği binalar inşa edilmesi zarureti bildirilmiştir.²⁸ Burada tahmin etmek güç değildir ki bu askerî tesisler, özellikle Fransa'nın Tunus üzerinde koruma gücü oluşturmasının ardından, Fransız güçlerinin ansızın Trablusgarp'a saldırma tehlikesine karşı koymak için Osmanlı birliklerinin orada hazır bulundurulma zarureti nedeniyle inşa olunmuşlardır. Yine burada muhtemel bir İtalyan saldırısı da göz önünde bulundurulmuştur. Diğer taraftan bölge ahalisi, vuku bulması

²⁷ Bölgedeki bu şekil sorunlar hakkında bkz. Kavas, a.g.m., s.182.

²⁸ *el-Vesâiku'l-Osmâniyye*, Belge ve Dokümanlar Şubesi, Merkez Cihad el-Libiyyin li'd-Dirâset et-Târihiyye, Belge No: 10, Trablus, Libya, s.3.

muhtemel bir dış saldırıya karşı tedirgin olmakta ve kendi mıntıkalarında Osmanlı askerî kışlalarının inşasına hararetle destek vermekte idi. Bu manada özellikle de Trablusgarp askerî fırka komutanının Osmanlı başkentinden ve hükümetten konu üzerine talepleri olmuş ve bu taleplere kayıtsız kalınmamıştır.

Trablusgarp vilâyetinde Osmanlı Devleti eliyle XIX. yüzyıl son yarısında teşkil olunan kışlalar, askerî birliklerin kesif olarak bulunduğu yerlerde, özellikle de sahil şehirlerinde, sınıra yakın kentlerde ve diğer bazı lüzumlu iç noktalarda kurulmuştur.

Vilâyetin en güneyinde Fizan Sancağı dâhilindeki Gat kazasının iyi muhafaza edilebilmesi amacıyla burada yaklaşık 90 askerinin istihdam edildiği, Fizan'a gönderilen iki adet dağ topundan birinin Gat'a getirildiği ve İngiliz seyyah Erwin de Bary'in ifadesine bakılırsa söz konusu kazada 200 kişilik askerî bir kışlanın yerleştirildiği ifade olunmuştur.²⁹

Vali Ahmed Rasim Paşa döneminde Trablusgarp'ın doğu tarafında Bâbü'l-Hendek adı verilen ve günümüzde Gazale Meydanı olarak bilinen bölgede belediyenin gelirlerinden yeni bir kışla kurulmuştur. Bu kışla, askerler için 8, komutanlar için 17 yataktan oluşan, toplamda 200 askerinin barınabileceği büyüklükte ve askerlerin silah ve ihtiyaçlarının depolandığı özel mahzenleri içermektedir.³⁰ Bu kışla, Vali Ahmed Rasim Paşa ve Trablusgarp fırkası komutanı Osman Paşa başta olmak üzere eyaletin önemli simaları ile kalabalık halk kitlesinin katılımıyla gerçekleşen bir törenle açılmıştır. Bu kışlaya *Burhaneddin Kışlası* adı verilmiştir. Bu gelişmeler yanında Belediye tarafından Menşiyeye bölgesinde bir cephanelik inşa edilmiştir. Bununla birlikte bölge komutanı şehir belediyesinden ikinci bir cephaneliğin yapılmasını talep etmiş (17 Zilkade 1309 / 13 Haziran 1892), ancak vali bu talebe müspet cevap vermemiştir. Vali Ahmed Rasim Paşa'nın sunduğu rapora bakılırsa o tarihlerde belediyenin gelirlerinden istifade olunarak bir tabur askere yetecek büyüklükte kışla ve atlar için de ahır inşa edilmiştir.³¹ Ahmed Rasim Paşa'nın şahsi teşebbüsleri sonucunda Trablusgarp şehri yakınlarında (Dışşehir) Asâkir-i Nizâmiye (Nizâmiye askerleri)'ye ait silahların muhafazasını sağlamak amacıyla mükemmel donanımlı bir silahhane tesis olunmuştur.³² Trablusgarp vilâyeti genelinde sonraki yıllarda da askerî kışlalar inşasına

²⁹ Kavas, a.g.m., s.181.

³⁰ Ahmed en-Nâib el-Ensârî, *el-Menhel el-Azb fi Tarihi Trablusgarp*, Mektebetu'l-Furcani li'n-neşr, Tahkîk. et-Tâhir ez-Zâvî, Matbaa İstikame, Trablusgarp, Kahire 1961, s.39.

³¹ *Dâru'l-Mahfûzât et-Târihiyye*, Askerî Dosyalar, Belge No: 2443, Trablus, Libya; *el-Vesâiku'l-Osmâniyye*, Belge ve Dokümanlar Şubesi, Merkez Cihad el-Libiyin li'd-Dirâset et-Târihiyye, Belge No: 13, Trablus, Libya.

³² H. Sezer, a.g.m., s.174.

ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Cenzur bölgesinde inşa edilen kışla, 1 Recep 1315 / 26 Kasım 1897 tarihinde Cuma günü yapılan açılışla hizmete sokulmuştur.³³ Ayrıca Terakki Gazetesi'nin beyanından anlaşıldığı üzere, 1898 yılında Misrata, Zeliten, Cafare ve Uceylat bölgelerinde askerler için modern kışlalar inşa edilmiştir.³⁴ Bunlara ilaveten Trablusgarp'ın en uzak beldelerinden biri olan güneydeki Fizan Sancağı dâhilinde Şatı kazasında halkın yardımlarıyla inşa olunmuş kışla ile Gat kazasında hizmete açılmış bir diğer kışla da burada örnek olarak sunulabilir.³⁵ Trablusgarp vilâyeti genelindeki askerî kışlaların belli bir oranda masraflarının karşılanabilmesi için devlet bütçesinden bir miktar pay ayrılmaya çalışılmıştır. Dönemin askerî firka komutanı, Misrata vilâyeti defterdarına göndermiş olduğu yazıda (7 Recep 1326 / 5 Ağustos 1908), Trablusgarp Belediyesi gelirlerinden ilgili yerlere harcanması için Misrata vilâyetine 50 bin kuruş gönderildiğini ifade etmiştir. Misrata vilâyeti meclisi de bu tutarla Trablusgarp kışlası bünyesinde büyük bir kışla daha inşa ettirmiştir.³⁶ Netice olarak Trablusgarp vilâyeti genelinde XIX. yüzyıl sonlarında askerî manada en büyük yatırımlar, dönem valisi Ahmed Rasim Paşa'nın himmetleri ve işleri sıkı takibiyle icra olunmuştur. Bu manada adı geçen valinin idari tasarrufu altında vilâyet dâhilinde şehir içinde askerî amaçlarla ve ödenekle fırınlı askerî bir un fabrikası hizmete sokulmuştur. Yine aynı valinin girişimleriyle Salıpazarı'nda büyük piyade kışlası, şehir içinde Gince denilen burçta topçu istihkâmları ve dış şehirde Fırka Askerliği Kumandanlığı daireleri hizmete sokulmuştur. Ahmed Rasim Paşa, hesap olunamayan dış saldırılar veya tehlike oluşturacak iç hadiseler neticesinde ve diğer gerekli hallerde ahaliye dağıtılmak üzere daha evvel İstanbul'dan gönderilmiş 10 bin tüfek ve silahın korunması için tam donanımlı bir silahhaneyi de devreye sokmuştur.³⁷ Bütün bu çalışmalara ve gelişmelere rağmen XX. yüzyıl ilk on yılı içerisinde girildiğinde Trablusgarp havalisinde Osmanlı makamlarının muhtelif askerî tedbirleri ve sınırlı orandaki yatırımlarının yetersizliği de açıkça görülebilmektedir. Nitekim bu dönemde söz konusu bölgede güçlü bir askerî yapıdan söz edebilmek mümkün değildir. Özellikle II. Meşrutiyet öncesinde Recep Paşa'nın Trablusgarp genelinde gerçekleştirdiği ciddi askerî yığınak ve düzenli programlar, bu kıymetli devlet adamı sonrasında sekteye uğramıştır. Mahmud Şevket Paşa'nın 1911 yılı dolaylarında Yemen'deki ayaklanmayı bastırmak için

³³ eş-Şeybânî bi'l-Gays, *el-Ceyşu't-Tunusî fî Ahdi'l-Müşîr Muhammed es-Sadık Paşa Bey (1859-1882)*, Câmîatu Tunus, Külliyyetu'l-Ulûm el-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye, Tunus 1991, s.53.

³⁴ *Terakki Gazetesi*, Sene: 3, S.42 (1 Muharrem 1316 / 22 Mayıs 1898), s.4.

³⁵ H. Sezer, a.g.m., s.173.

³⁶ *Mûlahhasât Edhem*, Şuûbet el-Vesâik ve'l-Mahfûzât Merkez Cihâd el-Libiyin li'd-Dirâset et-Târihiyye, Trablus, Libya.

³⁷ H. Sezer, a.g.m., s.175.

Trablusgarp merkezinde bulunan askerî gücün mühim bir kısmını mühimmatıyla birlikte buradan nakletmesi ise bölgede telafisi mümkün olmayan savunma gedikleri açmıştır. Vali İbrahim Paşa'nın bu nakil işleminin "Trablusgarp'ın İtalya'ya teslim edilmesi" anlamına geleceği yönündeki uyarılarının da dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır.³⁸ Netice olarak 1911 yılına gelindiğinde Trablusgarp'taki askerî kışlalar ve açık bulunan askerî okullar öksüz bırakılmış ve Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası da İtalyan işgaline açık hale gelmiştir.

---

³⁸ Halıcı, a.g.m., s.1604-1605.

Sonuç

Trablusgarp vilâyeti, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son mühim ve hacimli vatan toprakları idi. Bu manada devlet otoritesi, özellikle de Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) dönemi devlet adamları, sözü edilen vilâyetin idari, siyasi ve askerî yapılanmasına hususi bir ihtimam göstermişlerdir. Buradan hareketle Osmanlı Devleti, Avrupalı sömürgeci devletlerin Kuzey Afrika'daki son büyük işgal girişimlerini akim bırakabilme noktasında bugünkü Libya topraklarını ihtiva eden Trablusgarp vilâyetinde modern manada askerî yatırımlar yapmaktan geri durmamıştır. Bu yatırımların başında Osmanlı askerî okullarının açılması ve bölgede Osmanlı askerî kışlalarının inşası gelmektedir.

Vali Ahmed İzzet Paşa döneminde (1858-1860) Trablusgarp vilâyetinde 1274 / 1858 yılında açılmış olan Askerî Rüştîye Okulu, Osmanlı Devleti'nin bölgede eğitim-öğretimin modernize edilmesi noktasında ve pek tabiidir ki askerî yatırımlarına zemin oluşturması bağlamında güzel bir örnek teşkil etmiştir. Bu okul, XX. yüzyılın başlarına kadar bölgede askerî öğrenci yetiştirmiştir. Öğrencilerin kalabilecekleri yurt inşası da, sözü edilen okulda eğitim gören öğrenciler için ciddi manada katkı sağlamıştır. Çünkü bu okulda eğitim görmeyi tercih edecek çocuklar için eğer yurt imkânı olmasaydı, bölgenin büyük çöllerle kaplı ve geniş bir sahayı içine alması nedeniyle aşiret ileri gelenleri, çocuklarının bu okullarda okumalarına sıcak bakmayacaklardı.

XIX. yüzyıl son çeyreğinde Vali Ahmed Rasim Paşa, Trablusgarp vilâyetinde askerî okulların sağlıklı bir tedrisatta bulunabilmesi bağlamında büyük katkılar sunmuştur. Adı geçen vali döneminde Tarhune kazasında askerî bir hastane inşası, okullar için bütçe tahsis edilmesi ve ayrıca söz konusu eğitim yuvalarının diğer teknik alt yapılarının oluşturulması gibi hususlarda ilerlemeler kaydedilmiştir.

Trablusgarp vilâyeti Osmanlı Askerî Rüştîyesi'nde eğitim gören öğrencilerin seçimine ve özellikle de yurttaki kalacak olanların kalma standartlarının iyi belirlenmesine özen gösterildiği görülüyor. Yurttaki barınmaları noktasında her şeyden önce öğrencilerin anne ve babalarının ve bilhassa aşiret reislerinin tasdiki istenilmiştir. Yine yurttaki kalacak talebenin babasının, mensup olduğu kabilesi içerisinde belli bir itibara sahip olmasına da dikkat edilmiştir. Öğrencilerin ahlaki yönlerinde de her hangi bir zafiyetin olmaması için hassasiyet

gösterilmiştir. Ayrıca yurtta kalan bir öğrencinin sınıfını başarıyla geçme şartı da listeye eklenmiştir.

Askerî okulda eğitim gören öğrenciler için devlet belli bir miktar burs tahsis etmiş ve küçük fasıllar hariç bu burslar ödenmeye devam etmiştir. Öğrencilerin üç yıllık eğitim süreçleri boyunca alacakları derslerin de net olarak belirlendiği anlaşılıyor. Trablusgarp'taki askerî okuldan başarıyla mezun olan öğrencilerden, istikbal vadedenlerin başkent İstanbul'a gitmeleri sağlanarak, burada daha yüksek düzeyde askerî bir eğitimden geçmelerinin önü açılmıştır. Elbette ki 1911 tarihinde Trablusgarp harbinin patlak vermesiyle bu durum sekteye uğramıştır. Trablusgarp'ta askerî okullar, zamanla vilâyet merkezi dışındaki bazı şehir ve kasabalarda da açılmıştır. Özellikle 1880'li yıllardan 1911'e kadar geçen son süreçte bu okulların sayısında artış yaşanmıştır.

Trablusgarp vilâyetinde askerî okullar dışında, devletin genel politikası gereği kışlalar da inşa olunmuştur. Bu kışlalar sahillerde ve bir ölçüde iç bölgelerde inşa olunmuştur. XIX. yüzyılın son çeyreğinde inşa olunmuş *Burhaneddin Kışlası* bunlardan en dikkat çekici olanıdır. Devlet kışlalar çevresinde cephaneliklerin açılmasını da teşvik etmiş ve valiler buna göre yönlendirilmiştir. Halkın bu durumdan memnuniyet duyduğunu ve kışlaların varlığının kendileri için bir güvenlik unsuru oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar geçen süreçte, dönemin modernleşme çalışmalarının da büyük katkı ve desteği neticesinde Trablusgarp vilâyetinde askerî eğitim verilen modern okullar (askerî rüştiyeler) açmış, buralarda okuyan talebeye burs verdimiş ve yurtlarda barınmalarına imkân tanımıştır. Kuzey Afrika'ya göz dikerek Trablusgarp'ı da işgal etme niyeti taşıyan İtalya gibi devletlerin heveslerini kursaklarında bırakmak isteyen Osmanlı devlet otoritesi, bölgeye askerî kışlalar da inşa ederek hem halkın güvenliğini temin noktasındaki garantörlüğünü göstermiş ve hem de Kuzey Afrika'daki son toprak parçasını sonuna kadar müdafaa edeceği mesajını vermiştir. Bu hazırlıklar, yatırımlar ve tedbirler elbette ki bu işgalleri geciktirmiş, ancak engel olmaya da yetmemiştir. Her şeye rağmen Osmanlı Devleti'nin bu çabaları, Trablusgarp Savaşı sırasında bölgeye yardıma gelen Osmanlı subaylarının (Enver, Mustafa Kemal, Fethi Okyar, Refet Bele, Halil Bey, Nuri Conker, Nuri Killigil vb.)³⁹ halkı İtalyanlara karşı örgütlemeleri esnasında işe yaramış, onlar için mühim bir dayanak teşkil etmiştir. İlave olarak XX. yüzyıl

³⁹ Ayrıntı için bkz. Yaşar Arslanyürek, "Halil (Kut) Bey'in Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri", *Belgi Dergisi*, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, C.2, S.18 (Yaz 2019/II), s.1563-1586.

ortalarına doğru temelleri atılmış bulunan bugünkü Modern Libya'nın inşasında da mühim bir yapı taşı olmuştur.

Kaynaklar

- Ahmed İzzet Paşa Divanı*, Haz. Â. Ceyhan ve B. Şığva, Buhara Yayınları, İstanbul 2019, s.8-15.
- ARSLANYÜREK, Y., “Halil (Kut) Bey’in Trablusgarp Savaşı’ndaki Faaliyetleri”, *Belgi Dergisi*, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, C.2, S.18 (Yaz 2019/II), s.1563-1586.
- BÎ’L-GAYS, Ş., *el-Ceyşu’t-Tunusî fî Ahdi’l-Müşîr Muhammed es-Sadık Paşa Bey (1859-1882)*, Câmîiatu Tunus, Külliyyetu’l-Ulûm el-İnsâniyye ve’l-İctimâiyye, Tunus 1991.
- BİN MUSA, T., *el-Müctema’ el-Arabî el-Libi fî’l-Ahdi’l-Osmânî*, Dâru’l-Arabiyye, Beyrut, Lübnan 1988, s.370-371.
- COURO, F., *Libya Esna-i el-Ahdi’l-Osmânî es-Sânî*, Tahkîk ve Tashîh: Halife Muhammed et-Tellîsî, Tab’: 2, el-Münşe el-Amme linneşri ve’t-tevzi’ ve’l-i’lân, Trablus, Libya 1984.
- ÇAM, Y., *Atatürk’ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar, Rüştîye, İdadi, Harbiye (1892-1902)*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1991.
- Dâru’l-Mahfûzâtî’t-Târihiyye*, Askerî dosyalar, Belge no: 1427,1733,1949,2357,2443, Trablus, Libya.
- ed-DÜVEYBÎ, H. M., *el-Evza’ el-Askeriyye fî Trablusgarp, Kubeyle el-İhtilâl el-İtali, 1881-1991*, Merkezi Cihâd el-Libiyyin lid-Dirâseti’t-Târihiyye, Trablus, Libya 1999.
- EDHEM, A., “Vesâiku an Târihi Libya el-Hadîs”, *el-Vesâiku’l-Osmânîyye (1881-1911)*, Tahkîk ve Tashîh: Ahmed Sıdkı ed-Deccânî, Câmîiatu Bingazi, Bingazi, Libya 1974.
- el-ENSÂRÎ, A. N., *el-Menhel el-Azb fî Tarihi Trablusgarp*, Mektebetu’l-Furcani li’n-neşr, Tahkîk. et-Tâhir ez-Zâvî, Matbaa İstikame, Trablusgarp, Kahire 1961.
- ERGÜN, M. ve DUMAN, T., “XIX. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S.7 (1996), s.494-511.
- HALICI, Ş., “Meclis-i Mebusan’da Trablusgarp (1908-1912)”, *Prof. Dr. Yavuz Ercan’a Armağan*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s.1585-1613.
- el-HUSARÎ, S., *el-Biladu’l-Arabiyye ve’d-Devletü’l-Osmâniyye*, Dâru’l-İlim Li’l-melâyin, Beyrut, Lübnan 1960.
- KAVAS, A., “Büyük Sahra’da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı-Tevarik Münasebetleri”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S.3 (1999), s.171-195.
- Mecelletü’l-Efkâr (Efkâr Dergisi)*, Sene: 11, S.3, 1966, s.29.

Mecelletü'l-Efkâr (Efkâr Dergisi), Sene: 3, S.18, Ekim 1958, s.25.

Mecelletü Malumat (Malumat Gazetesi), Sene: 6, S.2164, 23 Safer 1321 / 21 Mayıs 1903, s.2
ve S.2273, 7 Eylül 1903, s.2.

Mûlahhasât Edhem, Şuûbet el-Vesâik ve'l-Mahfûzât Merkez Cihâd el-Libiyin li'd-Dirâset
et-Târihiyye, Trablus, Libya.

Osmanlı Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, Başbakanlık Devlet Arşivleri
Genel Müdürlüğü, İstanbul 2014.

ÖZCAN, A., “Harbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.16, TDV Yayınları,
Ankara 1997, s.115-119.

RÜŞDÜ, R., *Trablusgarp fi'l-Mâzi' ve'l-Hâzır*, Trablus, Libya 1953.

SEZER, H., “II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı'da Vilayet Yönetiminde Düzenleme
Gayretleri- Trablusgarp Örneği ve Ahmet Rasim Paşa”, *Ankara Üniversitesi Dil ve
Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/32, Ankara
2002, s.163-178.

eş-ŞEYH, R. G., *Tatavvur et-Ta'lim fi Libya fi'l-Asri'l-Hadîs*, Dâru'l-Tanmiya Li'n-Neşr
ve't-Tevzia, Trablus, Libya 1972.

Terakki Gazetesi, Sene: 3, S.42 (1 Muharrem 1316 / 22 Mayıs 1898), s.4.

Trablusgarp Vilâyet Sâlnâmesi, Vilâyet Matbaası, 1305.

TÜRKMEN, Z., “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane”, *Osmanlı
İstanbulu IV*, IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 22-22 Mayıs
2016, (Edit Feridun Emecen), İstanbul 2016, s.931-954.

Vali Ahmed Râsim Paşa'nın Raporu, Belge ve Dokümanlar Şubesi, Merkez Cihad el-Libiyin
li'd-Dirâseti't-Târihiyye, Trablus, Libya.

el-Vesâiku'l-Osmâniyye, Belge ve Dokümanlar Şubesi, Merkez Cihad el-Libiyin li'd-Dirâset
et-Târihiyye, Belge No: 10,13 Trablus, Libya, s.3.